

СВЯТО КОЛОДІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ОБРЯДІВ (на матеріалах Поділля)

Народні свята є основою духовної і матеріальної культури українців. У статті подано опис народного свята Колодія, яке відображає традиції та обряди українців Поділля.

Ключові слова: народне свято, Колодій, українці Поділля.

Tetiana Pirus

HOLIDAY KOLODIY'S AS A REFLECTION OF UKRAINIAN FOLK RITUALS (based on materials from Podillia)

National holidays are the basis of spiritual and material culture of Ukrainians. The article examines the issue of the name of the Kolodiy holiday, traditions and rituals Ukrainians of Podillia.

Key words: national holiday, Kolodiy, Ukrainians of Podillia.

У наш час свято Колодія, яке традиційно відзначали та відзначають українці Поділля, привертає до себе особливу увагу. У ЗМІ це свято має чимало різних назв: Масниця, Масляна, Колодій, Сиропусний тиждень, Загальниця, Бабське свято, Пущення, Запусти, Сирна неділя. Очевидним є те, що вже у назві свята відображені різні за змістом свята, їх тривалість, а також традиційні обряди, які виконуються під час його відзначення.

Метою дослідження є загальна характеристика свята Колодія, яке українці Поділля традиційно відзначали перед Великоднім постом.

Предметом дослідження є українське народне свято Колодія.

Завданнями дослідження є вивчення наукових та фольклорних джерел про свято Колодія, його традиції та обряди.

Одним із важливих джерел, у якому зустрічається термін «колодій», є праця Анатолія Свидницького «Великдень у подолян», надрукована у 1861 році у журналі «Основа». Для дослідників ця праця є джерелом, якому можна довіряти. А. Свидницький народився 13 вересня 1834 у с. Маньківці Гайсинського повіту на Поділлі в патріархальній родині сільського священика. Його дитинство минуло серед простих людей, було осяяне красою народних звичаїв та обрядів. Із 1851 по 1856 р. Свидницький перебував на навчанні і вихованні у Подільській духовній семінарії у м. Кам'янці. Однак юнак виріс у любові до пісні і музики, грав на

скрипці. Він записував народні пісні, приказки, легенди, приглядався до селянських обрядів, цікавився демонологією, виявляв інтерес до природничої літератури. У семінариста Свидницького визрів намір порвати з церковною освітою, тому в 1857 році він стає студентом Київського університету - спочатку медичного, а згодом історико-філологічного факультету. Коли у 1860 році у Києві була опублікована праця Каленика Шейковського «По поводу «Быта подолян» українського мовознавця та етнографа, А. Свидницький вступив з ним у дискусію. Так, у своїй праці «Великдень у подолян» він, зокрема згадує Колодія як українське народне свято, подає його короткий опис, вказує на початок свята, називає та пояснює терміни: *сирна неділя, колодій, бабське свято, в'язати колодку, віддавати колодку* [1]. Обговорення цього свята у праці «Великдень у подолян» є абсолютно логічним, оскільки народний обряд «віддавати колодку» відбувався на Поділлі на 2-3 день Великодня. Свидницький звертався до Шейковського із запитаннями: «Где у нас хоть слово про *колодії*?... Что касается великодня, то гаївкам предшествует обычай *віддавати колодки*...» [2, с. 458].

Звичай прив'язувати невеличку колодку «парубкам і дівкам» до ноги також зафіксовано у праці М. Маркевича «Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян» (1860). Автор називає можливості зняття колодки за умови викупу. Важливо, що М. Маркевич згадує про традиційне частування під час цього свята «а вместо блинов московских подают вареники со сметаной; на масленице это главное блюдо» [3, с. 2].

Поширення звичаю «Колодія» в околицях Браїлова (тепер Жмеринського району Вінницької області) документально зафіксовано Гайдаєм М.П. у 1929 році: «Як Колодій родиться в понеділок, то вони йдуть його молитвити, а після йдуть на другий день у вівторок хрестити. Колодій робиться з поліна, його украшають, як ляльку, стрічками, квіточками... В четвер Колодія ховають, кидають його десь у куток та й після візьмуть та й сплять, бо то ж поліно! В п'ятницю всі баби плачуть за Колодієм... В суботу то вже всі баби, без чоловіків тішаться, що вже його поховали: випивають, співають, що збулися Колодія...» [4, с. 373-374].

Опис традиційного українського народного свята Колодія напередодні Великого посту на Поділлі описано відомим етнографом Степаном Килимником, уродженцем с. Якушинці (сьогодні - Вінницький район Вінницької області). Проаналізувавши ряд джерел, С. Килимник детально описує традиції народного свята в Україні та на Поділлі, зокрема у розділі «ІІІ. Колодка-Колодій» у третьому томі (Весняний цикл) своєї праці «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні». На думку С. Килимника «...історично-етнографічні джерела відмічають звичай «Колодки», але жадне історичне джерело не усталили й досі ані

походження, ані переведення самого звичаю» [5, с. 16]. Важливим для нас є порівняння змісту свята Колодія та «Масляниці», яке подає автор. Наш земляк і випускник Вінницького учительського інституту наголошує: «... «Масляниця» у росіян має цілком інший зміст, іншу форму... Там традиційна їжа - «блини», а сама «Масляниця» - це свято новоодружених. Головні розваги - це загальна п'ятитка...» [6, с. 22]. На думку С. Килимника, українська «колодка» «має свої національні форми та цілком відмінний від других зміст» [7, с. 23].

Про святкування останнього тижня перед Великим постом знаходимо інформацію у літературно-художньому виданні Олекси Воропая «Звичаї нашого народу». Автор пише : «Масляна складається з трьох частин: зустріч у понеділок, кульмінаційна точка або «перелом» у «широкий» четвер і «прощальна неділя» [8, с. 200]. О. Воропай описує події, які відбуваються упродовж тижня і називає його терміном «Масляна», а також окремо виділяє один день - Сиропустну неділю [9, с. 205].

Про свято Колодія та його відзначення автору розповідали мешканці Вінниччини наприкінці 90-х років ХХ ст. У Рахнах-Лісових Тульчинського району Колодій відзначали до початку 60-х років минулого століття [10]. Про свято Колодія та обрядові страви, які готували до цього свята, автор дізналась від жительки села Северинівка Жмеринського району [11, с. 384] та від Г. Медведчук - автора книги «Народні страви подолян другої половини ХІХ - першої половини ХХ століття та пов'язані з ними вірування, обряди і звичаї» [12, с. 16]. Спогади про свято Колодія залишились у мешканців села Гущинці Калинівського району. Запитуючи літніх подолянок про традиційні писанки та їх використання в обрядах, часто отримувала відповідь: «Дівчата писанками «віддавали колодку». Про обряд «віддавати колодку» автору розповідали жінки у селах Вінниччини: Рахни-Лісові (Шаргородський район); Гущинці (Калинівський район), Северинівка, Голубівка, Хатки (Жмеринський район); Уяринці (Тиврівський район).

У 70-х роках ХХ ст. українське народне свято Колодій не відзначалося. Натомість його фактично замінили святом «Проводів зими», яке відзначали за одним сценарієм по всій країні (СРСР) клубні працівники (у селах) та працівники культури (у містах) у парках культури та відпочинку. «Проводи зими» закріпились у пам'яті старших людей та покоління, яке народилось та жило у період «застою». У «Проводах зими» використовували окремі елементи традиційного свята Масляної (із центральних російських областей). Тому ці терміни «Масляна» і «Проводи зими» стали тотожними. Хоча в Україні Масляна не мала таких масштабів проведення свята, як у Росії, за два десятиліття щорічного його штучного нав'язування воно закріпилося. Як свято, «Проводи зими»

у незалежній Україні залишилось до нашого часу. Часом сценарій його проведення - це поєднання окремих елементів двох свят: Колодія та Масляної. В окремих селах Вінниччини досі зберігається назва свята - «Масляна», під час проведення якого обрядовою стравою є «блини», іноді - «налисники».

Християнська церква включила свято під назвою Масляна у свій календар: тиждень напередодні Великого посту, однак воно так і не набуло релігійного змісту [13, с. 191]. Пов'язані із народним святом Колодія терміни «колодка» та «віддавати колодку» збереглись у народній пам'яті, а згодом поступово почали повертатись.

Інтерес до українських народних свят та обрядів зріс після проголошення Україною незалежності. Особливий інтерес у молоді проявився до свят, де головну активну роль відіграють дівчата і парубки. Забуте свято Колодія знову почали відзначати. У ЗМІ з'явилися телевізійні сюжети про свято Колодія, яке проводили фольклорні колективи у різних районах Вінниччини та України. Змістовно і цікаво провели свято Колодія у ВДПУ ім. М. Коцюбинського учасники фольклорно-етнографічного колективу «Душі криниця» (керівник К. Пірус). Гостями та активними учасниками на святі були студенти ВДПУ імені Михайла Коцюбинського та студенти ДонНУ імені Василя Стуса [14, с. 106-107].

Проаналізувавши джерела та літературу про свято Колодія, можемо зробити такі висновки:

1. Традиційна назва українського народного свята на Поділлі, яке відзначається за тиждень до Великоднього посту - Колодій.

2. У проведенні свята беруть участь: молодь - неодружені дівчата і парубки, а також одружені (переважно) жінки та, іноді, чоловіки.

3. У проведенні традиційних обрядів свята Колодія (від «народження до поховання Колодія») колись брали участь переважно одружені жінки.

4. Водночас, в жартівливому обряді «чіплення колодки» беруть участь переважно дівчата і парубки, часом - одружені жінки і чоловіки.

5. Свято Колодія було важливим для громади. Його відзначали від понеділка до суботи. У святкуванні брали участь усі, незалежно від соціального стану.

6. Обов'язковою обрядовою стравою цього свята є вареники з сиром (у голодні 30-ті роки та повоєнні 40-ві роки могли бути інші страви).

7. Обряд «віддавати колодку» пов'язаний із активною підготовкою молоді до Великодня та його святкування. Так, дівчата пишуть традиційні писанки, вишивають маленьку хустинку, у яку їх загортають, для дарування. Парубки наймають та сплячують «музики», які будуть грати для громади на 2-3 день Великодніх свят. У цей день дівчата «віддають колодку» - дарують парубкам загорнуті у хустинку писанки, а парубки запрошують їх на танець на знак подяки.

8. Народне свято Колодія пов'язане із традиціями Великодня.

Свято Колодія - це відображення українських народних традицій та обрядів. Проведення свята за традиційним сценарієм збагачує і примножує духовну культуру українського народу, його нематеріальну культурну спадщину та історію.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Свидницький А. Бібліотека української літератури. - Київ «Наукова думка», 1985. - 574 с.
2. Там само, с. 458.
3. Маркевич М. Обичаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. - Киев, 1991. Репринтное воспроизведение 1860 г.
4. Поділля / Артюх Л.Ф., Балущок В.Г., Болтарович З.Є. та ін. - К.: Видавництво НКЦ «Доля», 1994. - 504 с.
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: [У 3 кн., 6 т.]. - Факс. вид. - К.: АТ «Обереги», 1994. - Кн. II, т. 3: (Весняний цикл); т. 4: (Літній цикл). - 528 с.
6. Там само, с. 22.
7. Там само, с. 23.
8. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Т. 1. Літературно-художнє видання. Репринтне видання. - Київ: Мале видавниче підприємство «Оберіг», 1991. - 449 с.
9. Там само, с. 205.
10. Запис автора 11 березня 2011 року від Манзюка Миколи Артемовича, 1944 р. н., жителя с. Рахни-Лісові Тульчинського району Вінницької області.
11. Пірус Т.П., Пірус К.Л. Традиції народного харчування жителів сіл Голубівка, Северинівка і Хатки Жмеринського району Вінницької області // Слідами історії Жмеринського краю. Матеріали першої науково-краєзнавчої конференції, 23 березня 2018 р., Жмеринка. - Вінниця: ФОП Бабій І.В., 2018. - 448 с.
12. Медведчук Г.К. Народні страви подолян другої половини XIX - першої половини XX століття та пов'язані з ними вірування, обряди і звичаї. - Меджибіж, 2001. - 35 с.
13. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна та ін. - К.: Либідь, 1993. - 256 с.
14. Пірус Т.П., Пірус К.Л. Традиції святкування Колодія на Поділлі // Вісник Інституту історії, етнології і права: зб. наук. праць / ред. Ю. Зінько Ю.А. - Нілан ЛТД. - 2015. - Вип. 13. - С. 106 - 107.